

Stingerea obligațiilor în dreptul roman

Adrian Constantin MANEA

Facultatea de Drept – Universitatea Transilvania

Brasov, Romania

adrian.manea@unitbv.com

Abstract: În dreptul roman sunt cunoscute două categorii de stingere a obligațiilor : cele prevăzute de dreptul civil și cele create în dreptul pretorian. Astfel, modurile prevăzute de dreptul civil sting creanța „de plin drept”-*ipso iure*, adică creditorul pierzând acțiunea, nu mai poate urmări pe debitor care este definitiv eliberat, această modalitate purtând amprenta formalismului caracteristic poporului roman pentru stingerea unei formalități îndeplinite la nașterea respectivei obligații.

Cuvinte cheie: obligații, plata, darea în plată, novațiunea, imposibilitatea de executare

Introducere

În ceea ce privește modurile de stingere pretoriene, acestea se realizau pe cale de excepție fără formalități și solemnități dând posibilitatea debitorului să paralizeze acțiunea creditorului. Deși debitorul eliberat de plin drept se asimilează celui eliberat pe cale de excepțiune, distincția este esențială din punctul de vedere al unor autori care preferă această clasificare a modurilor de stingere a obligațiilor în locul celei alese de majoritatea autorilor, care împart modurile de stingere a obligațiilor în voluntare și involuntare.

Aspecte principale

Plata este modul obișnuit de stingere a obligațiilor, realizându-se prin îndeplinirea prestațiunii care face obiectul raportului juridic respectiv. Astfel plata va putea avea ca obiect fie remiterea unei sume de bani, fie transmiterea proprietății asupra unui bun, fie executarea unei lucrări, plata putând consta, după obiect, într-o acțiune de dare, facere sau prestare. Plata poate fi făcută de debitor sau de orice altă persoană capabilă, iar în cazul transmiterii proprietății este necesar ca plata să fie executată de proprietarul bunului, putând fi la rândul ei primită de creditor sau de reprezentantul lui legal sau convențional[1]. Dacă este vorba de transmiterea proprietății unui lucru debitorul recurge la mancipațiune sau la *in iure cessio* pentru *res Mancipi* și la tradiție pentru *res nec Mancipi*. Intenția părților va arăta dacă este vorba despre o plată sau un alt act juridic.

Obiectul plății trebuie să fie chiar obiectul obligației, creditorul nu poate fi silit de debitor să primească altceva. Paul sublinia că nu se poate plăti creditorului, fără voia lui un lucru în locul altuia. Plata în principiu trebuie să fie integrală – debitorul nu poate plăti numai o parte din datorie, dacă creditorul nu consimte, căci a oferi creditorului o plată parțială înseamnă a-i plăti altceva, decât ceea ce i se datorează. Plata trebuie să comporte asupra întregii datorii, iar dacă debitorul, ținut de mai multe debite față de creditor, plătește fără a specifica pe care dintre debite a înțeles să le achite, se va socoti că a plătit datoria cea mai oneroasă pentru el, ca de pildă, o datorie producătoare de dobânzi.

Efectuarea plății se va efectua întotdeauna la domiciliul debitorului, plata fiind querabilă dacă în contract nu se prevede alt loc pentru executarea prestației sau acesta reieșea clar din natura prestației[2]. În cazul în care debitorul întârzie plata, iar creditorul cere efectuarea acesteia în alt loc, va comite o *pluris*

petitio loco acțiunea sa urmând a fi respinsă. Dacă datoria este supusă unui termen, prestația nu poate fi cerută de creditor anterior împlinirii acestuia.

Atunci când debitorul avea mai multe datorii față de același creditor și făcea o singură plată, apărea problema imputației plății, care se soluționa astfel: dacă debitorul preciza care datorie intenționa să o stingă prin plata făcută, atunci se stingea acea datorie, iar dacă nu se preciza, se stingea datoria cea mai oneroasă, adică aceea care producea cele mai mari dobânzi.

Proba plății se făcea în epoca veche fie cu martori, fie prin jurăminte, pentru ca din epoca clasică să fie folosite și înscrisurile numite *chitanțe*. Dacă chitanțele proveneau de la debitorul ce utiliza formula "*A spus că are!*", erau considerate redactate în mod obiectiv și îi erau opozabile creditorului numai dacă purtau sigiliile martorilor. Dacă chitanțele proveneau de la debitorul ce utiliza formula "*Am scris că am primit!*", erau considerate redactate în mod subiectiv și îi erau opozabile creditorului chiar dacă nu purtau sigiliile martorilor.

Darea în plată (datio in solutum) reprezintă operația juridică prin care debitorul se liberează prin efectuarea altei prestații decât cea datorată. Deși creditorul nu poate fi obligat să primească altceva în schimbul creanței sale, acest procedeu a fost utilizat de cei înstăriți, care împrumutând sume de bani urmau apoi să primească în schimb la scadență pământurile debitorilor, acesta fiind un mod de deposedare a micilor proprietari. Cu privire la efectul acestei modalități de stingere a obligației au existat controverse între școala proculiană și cea sabiniană, ultima afirmând ca obligația se stinge de plin drept, în timp ce proculienii susțineau că ea se stinge pe cale de excepție. Însă sub Justinian, creditorul e obligat să primească pământ în locul banilor din cauză că moneda devenise rară, iar pământurile nu mai erau la preț, deoarece datorită crizei modului de producție sclavagist, mulți își părăseau pământurile neavând cu ce să le lucreze[3].

Novățiunea reprezintă de fapt înlocuirea unei obligații anterioare cu una nouă – *novatio est prioris debiti in aliam obligationem transfuio atque translatio*, înlocuire care are loc printr-un contract *stipulatio* sau chiar contract *litteris*. Prin urmare rezultă din definiție că novățiunea nu este un act juridic special, ci efectul unui contract, de obicei efectul unei stipulații novatorii. Novățiunea poate avea loc între același debitor și creditor, dar și între persoane diferite decât vechii participanți la raportul juridic al obligației. În primul caz novățiunea era folosită pentru adăugarea unei modalități sau transformarea unei obligații de bună credință într-una de drept strict. A doua variantă a novățiunii era folosită de cămătari în scopul maximizării profitului lor din operațiile de speculă efectuate.

Pentru ca novățiunea să își producă efectele juridice specifice era necesară îndeplinirea simultană a următoarelor condiții: să existe o obligație veche ce urmează a fi înlocuită cu alta nouă, noua obligație să ia naștere printr-un contract verbal, noua obligație să aibă același obiect ca obligația veche, să existe intenția de a nova (intenția de a nova în dreptul clasic era prezumată, iar în timpul lui Justinian trebuia exprimată în mod cert), să existe un element nou care să deosebească obligația veche de cea nouă.

Noul element putea să constea, dacă novățiunea are loc între aceleași persoane, în adăugarea sau schimbarea unei modalități (de exemplu o obligație pură și simplă este înlocuită cu o obligație supusă unui termen sau unei condiții) sau în înlocuirea unei obligații de bună-credință cu o obligație drept strict, cu scopul de a restrânge puterea de apreciere a judecătorului.[4]

Dacă novățiunea are loc între alte persoane decât cele care au contractat prima obligație, elementul consta fie în schimbarea creditorului, fie în schimbarea debitorului. În primul caz, adică în situația în care debitorul vechi se obliga față de un creditor nou, care se substituie astfel în drepturile creditorului vechi avem de-a face cu o delegație de credit, deoarece creditorul vechi delegă în locul său pe cel nou; în cel de-al doilea caz adică în situația în care creditorul vechi urma să primească plata de la

un debitor nou, ce se substituie debitorului vechi, avem de-a face cu o delegație de datorie, deoarece debitorul vechi delegă în locul său pe cel nou.[5] Obligația nouă rezultă în mod obișnuit dintr-o stipulație, este în mod necesar o obligație de drept strict. Necesitatea acestui contract formal se explică prin faptul că novațiunea era deja cunoscută în epoca veche, epocă în care voința nu producea efecte dacă nu era îmbrăcată într-o formă solemnă.

Spre deosebire de modurile voluntare de stingerea a obligațiilor care presupun acordul de voință al părților, modurile nevoluntare nu reclamă vreo manifestare de voință din partea subiectelor raportului juridic obligațional.

Imposibilitatea de executare. Obligația se stinge când executarea ei a devenit imposibilă. Dacă obiectul obligației este un lucru individual determinat și acesta piere, obligația se stinge conform regulii: *debitor rei certae interitu rei liberatur* (debitorul unui lucru determinat este liberat prin pierirea lucrului) cu excepția cazului în care debitorul a fost pus în întârziere, să nu răspundă pentru custodie sau lucrul a pierit prin dolul sau din culpa debitorului.[6] Dacă este vorba despre un lucru care nu a fost individual determinat, lucrul nu piere, debitorul rămâne obligat conform adagiului *genera non pereut*.

Confuziunea se realizează în momentul în care se reunesc într-o singură persoană atât calitatea de debitor cât și cea de creditor. Această situație se realizează în cazul în care creditorul este moștenitorul debitorului, iar acesta din urmă decedează sau vice-versa, fapt ce face ca obligația să devină imposibilă și să se stingă deplin drept. Dacă creditorul îl moștenește pe debitor, se stinge și obligația garantului; dacă creditorul îl moștenește pe garant nu se stinge și obligația debitorului principal. În ceea ce privește obligațiile divizibile dacă creditorul îl moștenește pe unul dintre debitori, se stinge numai datoria celui decedat, restul debitorilor rămânând obligați pentru partea lor de datorie, în timp ce în cazul celor indivizibile dacă creditorul îl moștenește pe unul dintre debitori, datoria nu se stinge, restul debitorilor rămânând obligați pentru tot.[7]

Concursul a două cauze lucrative (*concursum duarum causarum lucrativarum* aparține) are loc când un creditor devine, printr-un titlu gratuit, proprietarul prestației care-i deja datorară cu alt titlu gratuit. Exemplul cel mai elocvent în acest caz este cel al legatarului care primește bunul care face obiectul legatului prin donație, el pierzând astfel dreptul de a cere bunul respectiv de la moștenitori.

Moartea naturală și civilă conduc și ele la stingerea obligațiilor. Astfel prin moarte se sting toate obligațiile cu caracter strict personal, precum și cele contractate *intuitu personae*. Moartea civilă este de fapt *capitis deminutio* în urma căruia fostul debitor sau creditor nu mai are aptitudinea de a avea drepturi și obligații, astfel că raportul obligațional se stinge[8].

Remiterea de datorie era un mod de stingere a datoriilor atât conform dreptului civil cât și a celui pretorian. Remiterea de datorie se realizează în trei moduri formale, moduri care implică consimțământul părților, fapt ce o face să fie un act convențional: *solutio per aes et libram*, *acceptilatio* verbală și literală.[9]

În vremea lui Gaius plata prin aramă și balanța se folosea doar pentru acest procedeu al remiterii de datorie, în timp ce *acceptilatio* verbală se realiza doar prin pronunțarea unor formule solemne, iar cea literală nu își are cunoscută forma și conținutul. Totodată există un mod neformal anume pactul *non petendo*.

Un asemenea pact consta într-un acord neformal de voință intervenit între creditor și debitor prin care creditorul renunța la creanță. Pentru valabilitatea pactului nu se cerea nici o condiție de fond,

putând fi dat fie în mod expres, fie tacit. În primul caz se dădea oral sau scris, iar în cel de-al doilea rezultă din anumite fapte, ca de pildă, restituirea înscrisului constatator al creanței de către debitor creditorului. Dacă în pofida pactului încheiat, creditorul urmărea pe debitor, acesta, pe calea unei excepțiuni bazate pe pact, excepțiune pe care o opunea acțiunii creditorului, obținea câștig de cauză.[10]

Soluțio per aes libram se realiza cu formele actului *per aes libram* (prin aramă și balanță), adică balanța, cinci martori, libripens și o formulă pronunțată de debitor prin care simula că face plata căci în realitate nu dădea nimic.[11]

De notat la remiterea de datorie este și *contrarius consensus*, o convenție prin care părțile renunțau la un contract consensual. Aceasta este o aplicație a principiului simetriei, necesitând îndeplinirea a două condiții speciale: convenția trebuie să aibă ca obiect desființarea întregului contract, nu doar a unei clauze sau a unei obligații, și, totodată trebuie ca acea convenție să intervină înainte ca vreuna din obligații să fi fost stinsă prin executare.

Compensația intervine între două persoane între care există raporturi reciproce de credit, cât și de debit. Jurisconsultul Modestin definește compensația ca fiind o balanță între debit și credit. În asemenea situații cele două creanțe se sting până la concurența celei mai mici. Dacă de exemplu, Titius datorează lui Maevius 100, iar Maevius lui Titius 80, Titius va rămâne ca efect al compensației intervenite, debitor pentru suma de 20. [12]

În vechiul drept roman aceasta nu era admisă, deoarece procesul în acea perioadă era dominat de principiul unității de chestiune (judecătorului nu-i era îngăduit să cerceteze decât o singură problemă și nu mai multe). Discutarea unei compensații însă presupunea două chestiuni diferite, întrucât trebuiau să fie cercetate două creanțe. În epoca clasică, în cazul contractelor de bună-credință era aplicabilă compensația însă doar pentru obligațiile rezultate din aceeași operație juridică: pentru contractul de vânzare-cumpărare, în cazul predării bunului cu stricăciuni. În dreptul clasic, compensația își datorează existența mai ales necesităților comerțului, căci ea ușurează părțile, în caz contrar ar trebui ca fiecare parte să plătească în întregime datoria sa, în timp ce datorită compensației se plătește doar compensația.

Epoca post clasică a adus noi schimbări instituției compensației. Astfel prin rescriptul lui Marc Aurelius vor putea fi supuse compensației și obligațiile de drept strict prin intermediul unei excepții de dol. Important de precizat este faptul că pentru operarea compensației nu este necesar ca cele două obligații să provină din aceeași operație juridică.

Justinian va da acestei instituții o nouă formă, statuând că orice compensație are loc de plin drept. Acest lucru trebuie înțeles în sensul că pârâtul poate cere compensația în orice moment al procesului, fără a mai fi obligat să invoce excepția de dol. Judecătorul va fi în acest caz cel în măsură să decidă asupra oportunității compensației. Reglementând materia compensației, Justinian o îngăduie atât în cazul acțiunilor reale cât și personale, se cerea însă ca cele două creanțe opuse în compensație să fie lichide, adică determinate în mod precis și necontestate în privința valabilității lor.

Prescripția liberatorie[13] (*prescriptio longi temporis*) este corespondentul prescripției extinctive în dreptul modern. Aceasta a fost introdusă de împărații Honoriu și Teodosie al II-lea în privința acțiunilor personale, instituind un termen de 30 de ani în care, dacă nu va fi valorificată acțiunea, dreptul de a pretinde prestația respectivă se va pierde.[14]

Concluzii

În epoca veche, drepturile de creanță erau imprescriptibile, ele nu se puteau stinge prin trecerea timpului, pentru că se opunea principiul simetriei și al corespondenței formei, în sensul că o obligație se stingea numai prin utilizarea unui act identic în sens invers situației inițiale. Către sfârșitul Republicii, au apărut obligațiile sancționate prin acțiuni pretoriene, care se stingeau dacă nu erau valorificate în termen de un an.

Referințe bibliografice

- [1] C. Murzea, *Drept Roman*, Editura All Beck, București, 2003, pg. 216
- [2] *Idem*, pg.216
- [3] *Ibidem*, pg.216
- [4] Vl. Hanga, *Drept public Roman*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, pg.430
- [5] *Idem*, pg.430
- [6] E. Molcuț, *Drept Roman*, Editura Press Mihaela SRL, București, 2000, p. 202
- [7] *Idem*, p. 203
- [8] C. Murzea, *Drept Roman*, Editura All Beck, București, 2003, pg. 216
- [9] Acceptilatio literală, formele ei nu se cunosc, însă se presupune că ea constă într-o înscriere pe care creditorul o făcea în registrul său la coloana încasărilor, mențione din care rezultă că datoria a fost plătită. Acceptilatio verbală se realiza printr-o întrebare din partea debitorului la care trebuie să răspundă creditorul, întrebare și răspuns făcuți în anumiți termeni: „Oare ai primit ce ți-am promis? Am primit.”
- [10] Vl. Hanga, *Drept public Roman*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, pg.431
- [11] E. Molcuț, *Drept Roman*, Editura Press Mihaela SRL, București, 2000, p. 201
- [12] Vl.Hanga, op.cit, p.432
- [13] În legătură cu efectele prescripției extinctive s-au explicat două opinii: Unii susțin că prin trecerea termenului de prescripție dreptul se stinge în întregime. Alții susțin că dreptul se stinge numai în sensul că debitorul poate opune în apărare faptul prescripției de natură să paralizeze pretențiile reclamantului. Debitorul rămâne totuși obligat natural căci dacă el face plata de bună-voie nu poate introduce o acțiune în repetiție pentru că nu este în situația de a face plata unui lucru nedatorat.
- [14] C. Murzea, *Drept Roman*, Editura All Beck, București, 2003, pg. 218